

Rzymskokatolickie i prawosławne rozumienie ekumenizmu.
Analiza porównawcza dokumentów „Unitatis redintegratio” (1964) i „Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim” (2016)

The Roman Catholic versus the Orthodox Understanding of Ecumenism. A Comparative Analysis of “Unitatis redintegratio” (1964) and “Relations of the Orthodox Church with the Rest of the Christian World” (2016)

Słowa kluczowe: ekumenizm, jedność chrześcijan, eklezjologia rzymskokatolicka, eklezjologia prawosławna.

Keywords: ecumenism, Christian unity, Roman Catholic ecclesiology, Orthodox ecclesiology.

Streszczenie

Celem niniejszej refleksji jest ukazanie ważniejszych elementów katolickiego i prawosławnego rozumienia ekumenizmu w świetle dwóch reprezentatywnych dla obydwu wyznań dokumentów: „Dekretu *Unitatis redintegratio*” II Soboru Watykańskiego (1964) i dokumentu Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie „Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim” (2016). Najpierw przybliżono w dużym skrócie genezę i strukturę kluczowych dla podjętych badań dokumentów. Następnie w toku analizy porównawczej wspomnianych wyżej dokumentów starano się wskazać

¹ Ks. dr hab. Tadeusz Kałużny, prof. UPJPiI, pracownik Instytutu Teologii Fundamentalnej, Ekumenii i Dialogu Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie; kierownik Katedry Ekumenizmu.

podobieństwa i różnice w podejściu obydwu stron do następujących kwestii: podział chrześcijan; samoświadomość eklezjalna; status eklezjalny innych wyznań; jedność chrześcijan jako cel dążeń ekumenicznych; sposoby urzeczywistniania jedności. W końcowej części sformułowano wnioski. Z przeprowadzonych badań wynika, że przedstawione w dekrete „*Unitatis redintegratio*” i w dokumencie kretańskiego Soboru wizje ekumenizmu – mimo pewnych podobieństw – w sposób istotny różnią się między sobą.

Abstract

The aim of this reflection is to point out the major elements of the Catholic and Orthodox understanding of ecumenism in the light of the two documents representative of these confessions correspondingly: the decree of the Second Vatican Council, “*Unitatis redintegratio*” (1964), and the document of the Holy and Great Council in Crete, “Relations of the Orthodox Church with the Rest of the Christian World” (2016). First, the origin and structure of both documents are presented in brief. Next, making a comparative analysis of these documents, the author tries to indicate similarities and differences in the attitudes of both the parties toward the following issues: splits among Christians, ecclesiological self-understanding, ecclesiological status of other confessions, Christian unity as the aim of ecumenical efforts, ways of realizing unity. Finally, conclusions are formulated. It follows from this research that the visions of ecumenism presented in the decree “*Unitatis redintegratio*” and in the document of the Cretan Council – although bearing some similarities – are essentially different.

Troska o jedność chrześcijan stanowi jedno z najbardziej doniosłych wyzwań, jakie staje przed wyznawcami Chrystusa. Mając tę świadomość, zarówno katolicy, jak i prawosławni włączyli się w zapoczątkowany w 1910 roku ruch ekumeniczny. Podjęli jednocześnie próbę wypracowania zasad swojego zaangażowania ekumenicznego. Kościół rzymskokatolicki uczynił to przede wszystkim w przyjętym na II Soborze Watykańskim „Dekrecie o ekumenizmie *Unitatis redintegratio*” (1964); (por. Sobór Watykański II 2000, 11-26). Natomiast stanowisko całego prawosławia w tej sprawie w sposób najbardziej doniosły zostało wyrażone w dokumencie Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie pt. „Relacje

Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim” (2016); por. REOrth-2016²).

Celem artykułu jest prezentacja ważniejszych elementów katolickiego i prawosławnego rozumienia ekumenizmu³ w świetle dwóch wyżej wspomnianych dokumentów soborowych⁴. W związku z tym najpierw przybliżymy w dużym skrócie dwa kluczowe dla naszych badań teksty. Następnie dokonamy analizy porównawczej dokumentów, starając się wskazać na podobieństwa i różnice w podejściu obydwu stron do następujących kwestii: podział chrześcijan; samoświadomość eklezjalna; status eklezjalny innych wyznań; jedność chrześcijan jako cel dążeń ekumenicznych; sposoby urzeczywistniania jedności. W końcowej części zestawimy wyniki naszych badań i sformułujemy wnioski.

Kluczowe dokumenty

W prezentacji kluczowych dla naszych badań dokumentów przede wszystkim należy zwrócić uwagę na ich genezę i strukturę. Przygotowania „Dekretu o Ekumenizmie *Unitatis redintegratio*” zostały poprzedzone szeroką konsultacją (od 17 maja 1959 r.) podczas której zebrano propozycje w sprawie planowanego tekstu. Zadanie przestudiowania

² Cytowane fragmenty tego dokumentu przytaczane są w przekładzie własnym autora.

³ Należy zauważyć, że prawosławie prezentuje daleko idącą powściągliwość w odniesieniu do terminu „ekumenizm”, który przez wielu utożsamiany jest z „kompromisem wiary”. Stąd w dokumencie kretańskiego Soboru treści związane z pojęciem „ekumenizmu” oddawane są zasadniczo za pomocą innych wyrażeń, jak np. „relacje” (międzysoborowe) lub „przywrócenie jedności chrześcijan”. W prawosławnym dokumencie termin „ekumenizm” używany jest jedynie w kontekście historycznym na określenie „ruchu ekumenicznego”. Por. REOrth-2016, nr 4-7; Pańkowski 2017, 126.

⁴ W analizie niektórych wątków „Dekretu o Ekumenizmie” odwołujemy się dodatkowo do „Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium*” (por. KK). Natomiast w odczytaniu treści prawosławnego dokumentu na temat relacji do innych chrześcijan pomocne będzie uwzględnienie wybranych fragmentów „Encykliki” Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie (2016). Por. Saint et grand Concile de l'Église orthodoxe 2016a, 1253-1293.

tych propozycji powierzono powołanym w czasie właściwych przygotowań II Soboru Watykańskiego (od 5 czerwca 1960 r.) trzem niezależnym instytucjom: Komisji Teologicznej, Komisji do Spraw Kościołów Wschodnich oraz Sekretariatowi do Spraw Jedności Chrześcijan. Każda z tych trzech instytucji opracowała własny projekt dokumentu. Pod koniec pierwszej sesji Soboru (1 XII 1962) powzięto decyzję o połączeniu trzech schematów w jeden dokument. Zredagowanie nowego tekstu dotyczącego ekumenizmu powierzono komisji mieszanej, w skład której weszli przedstawiciele trzech wcześniej wspomnianych instytucji. Nowy schemat dokumentu przedstawiono na drugiej sesji Soboru (18.XI.1963). Obejmował on pięć rozdziałów z tym, że dwa ostatnie traktowały o stosunku chrześcijan do innych religii (IV) i o wolności religijnej (V). W trakcie dyskusji postanowiono o wyłączeniu z tekstu „Dekretu o Ekumenizmie” tych dwóch ostatnich rozdziałów, które stały się później podstawą do odrębnych dokumentów soborowych. Poprawiony schemat „Dekretu o Ekumenizmie” wrócił pod obrady na trzeciej sesji Soboru, podczas której 21 listopada 1964 r. został uroczystie zatwierdzony i promulgowany przez papieża Pawła VI (por. Górka 2005, 141-153; Nagy 1985, 110-112)⁵.

W procesie długich przygotowań Świętego i Wielkiego Soboru kształtował się również tekst Soboru Kreteńskiego na temat stosunku prawosławia do chrześcijan nieprawosławnych. Pierwsze postulaty wskazujące na potrzebę rozpatrzenia tej kwestii pojawiły się na etapie dalszych przygotowań soborowych (zob. Kałużny 2008, 139-160, 317, 333). Wraz z decyzją o rozpoczęciu bezpośrednich przygotowań soboru, zagadnienie to zostało zamieszczone na liście tematów z Rodos w 1961 roku. W zweryfikowanym katalogu tematów dla przyszłego soboru z 1976 roku problematyka ekumeniczna została ujęta w formie dwóch odrębnych tematów: relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem

⁵ Tekst „Dekretu o Ekumenizmie” został przyjęty zdecydowaną większością głosów ojców soborowych: na 2137 za, tylko 11 było przeciw. Por. Górka 2005, 153.

chrześcijańskim (temat nr 8) oraz stosunek prawosławia do ruchu ekumenicznego (temat nr 9). Na podstawie wstępnych opracowań, przygotowanych przez lokalne Kościoły prawosławne, Międzyprawosławna Komisja Przygotowawcza w lutym 1986 roku wypracowała projekty dwóch dokumentów w tej sprawie. Po dokonaniu drobnych poprawek III Wszechprawosławna Konferencja Przesoborowa w październiku 1986 roku zatwierdziła obydwie interesujące nas projekty dla przyszłego soboru: „Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim” (por. REOrth-1986) oraz „Prawosławie a ruch ekumeniczny” (por. Troisième Conférence Panorthodoxe Préconciliaire 1986a, 14-17)⁶. Specjalna Międzyprawosławna Komisja Przygotowawcza, na posiedzeniu w dniach 30 września – 3 października 2014 r., postanowiła połączyć te dwa teksty w jeden dokument. Owocem prac komisji był projekt dokumentu „Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim”, zatwierdzony przez V Wszechprawosławną Konferencję Przesoborową 15 października 2015 r. i przedłożony pod obrady Świętego i Wielkiego Soboru w czerwcu 2016 r. (por. Cinquième Conférence Panorthodoxe Préconciliaire 2015; Kałużny 2016, 132-134)⁷. Podczas obrad soborowych tekst ten stał się przedmiotem żywej dyskusji. Po wprowadzeniu do jego treści dalszych zmian, dokument ten został przyjęty przez Sobór Kreteński (por. Betlejko 2017, 72-73; Tsompanidis 2017, 84)⁸.

Tekst „Dekretu o Ekumenizmie” zawiera 24 numery (punkty). Na jego strukturę składają się wstęp oraz trzy rozdziały. W rozdziale I (doktrynalnym) przedstawiono „Katolickie zasady ekumenizmu”

⁶ Na ten temat zob. Kałużny 2008, 317-318, 337-338.

⁷ Dokument ten został podpisany przez przedstawicieli 14 autokefalicznych Kościołów prawosławnych, uczestniczących w V Konferencji Przesoborowej w Chambésy. Por. Perşa 2017, 134.

⁸ Dokument ten nie spotkał się jednak z aprobatą części ojców soborowych. Pod tekstem dokumentu nie złożyło swoich podpisów łącznie 33 hierarchów z sześciu reprezentowanych na Krecie autokefalicznych Kościołów prawosławnych. Por. Kałużny 2018, 149-150, 156.

(nr 2-4). W rozdziale II (praktycznym) skupiono się na „Wprowadzeniu ekumenizmu w życie” (nr 5-12). Rozdział III (opisowy) został zatytułowany „Kościoły i Wspólnoty kościelne odłączone od Stolicy Apostolskiej” (13-24). W rozdziale tym wyodrębniono dodatkowo dwa obszary refleksji: 1. „Uwagi dotyczące szczególnie Kościołów wschodnich”; 2. „Kościoły i Wspólnoty kościelne odłączone na Zachodzie”. Przy tym ostatni numer dokumentu ma charakter zakończenia (por. Sobór Watykański II 2000).

Również w strukturze dokumentu Soboru Kreteńskiego na temat relacji Kościoła prawosławnego do chrześcijan nieprawosławnych zostały wyodrębnione 24 numery (punkty). Są to jednak numery znacznie krótsze pod względem objętości w stosunku do dekretu II Soboru Watykańskiego, a w rezultacie również cały prawosławny dokument jest znacznie krótszy od katolickiego tekstu. W strukturze prawosławnego dokumentu nie ma też wyodrębnionych rozdziałów i śródtytułów. Niemniej jednak od strony treściowej w dokumencie tym można wyróżnić cztery części. W początkowej części tekstu (nr 1-8) zostają przedstawione w sposób ogólny prawosławne zasady zaangażowania ekumenicznego. Następnie (nr 9-15) refleksja ojców soborowych koncentruje się wokół dialogów bilateralnych Kościoła prawosławnego. W numerach 16-21 zostaje ukazane zaangażowanie się Kościoła prawosławnego w prace Światowej Rady Kościołów. W końcowej części tekstu (nr 22-24) wskazano na niektóre problematyczne kwestie i ponowiono deklarację dotyczącą zaangażowania Kościoła prawosławnego w ekumenizm (por. REOrth-2016; De Mey 2016).

Podział chrześcijan

Zarówno katolicy, jak i prawosławni są świadomi zaistniałych na przestrzeni historii podziałów w chrześcijaństwie. W interesujących nas dokumentach obie strony prezentują też swoje stanowisko w tej kwestii.

W „Dekrecie *Unitatis redintegratio*” zauważa się, że na przestrzeni wieków „doszło do odłączenia się” niemalych Wspólnot od pełnej jedności (*communio*) z Kościołem katolickim⁹. W tym samym punkcie dekret stwierdza, że wina za rozerwanie jedności spoczywa po obu stronach, a więc i po stronie katolickiej (por. DE, nr 3; Górka 2012, 447-448). Stąd Kościół katolicki w dalszej części „Dekretu o Ekumenizmie” prosi o przebaczenie Boga i odłączonych braci za winy popełnione przeciw jedności i jest również gotów przebaczyć doznane krzywdy (por. DE, nr 7).

W prawosławnym dokumencie o „Relacjach” jest mowa o tych, którzy „oddzielili się” od Kościoła prawosławnego (por. REOrth-2016, nr 4) oraz o „nieprawosławnych Kościołach i wyznaniach”, które „odeszły od prawdziwej wiary jednego, świętego, katolickiego i apostołskiego Kościoła” (por. REOrth-2016, nr 21). Dokument nie podejmuje wprost sprawy winy za zerwanie jedności. Jeśli jednak zestawimy przywołane zdania z innymi podobnymi sformułowaniami zawartymi w tym samym tekście oraz w Encyklice Soboru Kreteńskiego (por. Saint et grand Concile de l'Église orthodoxe 2016a, nr 20), to można odnieść wrażenie, że całą winę i odpowiedzialność za podział chrześcijaństwa składa się na tych, którzy odłączyli się do Kościoła prawosławnego (por. Kałużny 2018, 154-155).

Należy przy tym zauważyć, że zarówno w „Dekrecie *Unitatis redintegratio*”, jak i w dokumencie Soboru Kreteńskiego u nie mówi się o podziale jednego Kościoła na wiele Kościołów, lecz o odejściu większych społeczności chrześcijańskich od Kościoła katolickiego bądź też od Kościoła prawosławnego. Wynika stąd, iż Kościół Chrystusowy, mimo podziałów, nie przestał istnieć i realizuje się w konkretnym Kościele historycznym¹⁰.

⁹ W przekładzie dekretu zamieszczonym w: Sobór Watykański II 2002b mowa jest o niemalych społecznościach, które „odłączyły się” od pełnej wspólnoty z Kościołem katolickim.

¹⁰ Takie podejście prowadzi do odróżnienia „wewnętrznej” („ontycznej”) jedności

Samoświadomość eklezjalna

W tym kontekście istotne znaczenie dla spojrzenia katolików i prawosławnych na ekumenizm ma odpowiedź na pytanie, gdzie realizuje się prawdziwa jedność Kościoła? Mając to na uwadze, obydwie strony w interesujących nas dokumentach podjęły próbę prezentacji własnej tożsamości eklezjalnej.

Sobór Watykański II w „Konstytucji *Lumen gentium*”, a następnie w „Dekrecie *Unitatis redintegratio*” wyraził przekonanie, że jedyny Kościół Chrystusa trwa (*subsistit in*) w Kościele katolickim, rządzonego przez Następcę Piotra oraz biskupów pozostających z nim we wspólnocie (por. KK, nr 8; DE, nr). W ten sposób Sobór zdystansował się od prostego utożsamiania Kościoła Chrystusowego z Kościołem katolickim, wyrażanego za pomocą słowa *est*. Z drugiej strony Sobór przeciwstawił się takiemu pogładowi, według którego jedyny Kościół Chrystusa „trwa” w innych Kościołach chrześcijańskich tak samo jak w Kościele katolickim (por. KK, nr 15; Kongregacja Nauki Wiary 2000, nr 16-17; Czaja 2008, 144-147).

Prezentując eklezjalną tożsamość prawosławia, Święty i Wielki Sobór na Krecie (2016) w interesującym nas dokumencie stwierdził, że Kościół prawosławny „jest” jednym, świętym, katolickim i apostołskim Kościołem (por. REOrth-2016, nr 1). Dokonał tym samym pełnego utożsamienia Kościoła prawosławnego z Kościołem Chrystusa. Ten ekskluzywizm w samoświadomości Kościoła prawosławnego został nieco złagodzony w punkcie 2 Encykliki Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie, gdzie czytamy, że Kościół prawosławny „stanowi autentyczną kontynuację” jednego, świętego, katolickiego i apostołskiego Kościoła (Saint et grand Concile de l'Église orthodoxe 2016a, nr 2)¹¹. Jednak w kolejnym punkcie

Kościół, której nie może być on pozbawiony, od „zewnątrznej” („widzialnej”) jedności Kościoła, czyli jedności chrześcijan, która w wyniku podziałów wśród wyznawców Chrystusa została utracona. Por. DE, nr 2-3; REOrth-2016, nr 2, 4, 13, 21 24; Sonea 2017, 129-131; Górka 2012, 448.

¹¹ W tym wyrażeniu encykliki można widzieć próbę powrotu do propozycji bardziej

Encykliki relacja Kościoła prawosławnego do Kościoła Chrystusa została określona za pomocą wyrażenia „jest” (por. Saint et grand Concile de l'Église orthodoxe 2016a, nr 3). W rezultacie, mimo braku pełnej jednoznaczności terminologicznej, należy stwierdzić, że w analizowanym dokumencie o „Relacjach” dominuje ekskluzywne ujęcie eklezjalnej samoświadomości prawosławia, które bardzo trudno zinterpretować w sensie *subsistit in*.

Status eklezjalny innych wyznań

Sposób określenia przez katolików i prawosławnych własnej samoświadomości eklezjalnej ma swoje implikacje dla przedstawionego w interesujących nas dokumentach stanowiska obydwu stron na temat sytuacji eklezjalnej innych wyznań chrześcijańskich.

Z perspektywy katolickiej należy zauważyć, że wyrażone w „Dekrecie *Unitatis redintegratio*” przekonanie, że Kościół Chrystusowy „trwa” w pełni jedynie w Kościele katolickim nie wyklucza jakiegś niepełnej obecności i działania Kościoła Chrystusowego w innych Kościołach i Wspólnotach niekatolickich. Wskazuje na to dobitnie zawarte w punkcie 3 dekretu sformułowanie o odłączeniu niemałych Wspólnot chrześcijańskich „od pełnej jedności” z Kościołem katolickim (por. DE, nr 3). Mimo zaistniałych podziałów pozostają one – jak czytamy dalej – „w jakiejś, choć niedoskonałej wspólnocie (*communio*) ze społecznością Kościoła katolickiego” (DE, nr 3). Dekret stoi więc na stanowisku, że wspólnota z Kościołem katolickim może być pełna lub niepełna,

otwartego ujęcia relacji między Kościołem prawosławnym i Kościołem Chrystusa, zawartej w projekcie dokumentu III Konferencji Przesoborowej z 1986 r., a następnie odrzuconej na końcowym etapie soborowych przygotowań. Por. Troisième Conférence Panorthodoxe Préconciliaire 1986a, 14 (nr 1). Z drugiej strony należy jednak zauważyć, że III Konferencja Przesoborowa w 1986 roku, obok wspomnianego tekstu, przyjęła projekt dokumentu, zatytułowany „Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim”, w którym – podobnie jak w analizowanym dokumencie Soboru Kreteńskiego – stwierdza się, że Kościół prawosławny „jest” Kościołem Chrystusa. Por. REOrth-1986, 9.

doskonała lub niedoskonała, czyli ograniczona, tym niemniej rzeczywista, dająca prawdziwy udział w Kościele. Chodzi w gruncie rzeczy o jedność dynamiczną, która przyjmuje stopniowanie i wzrost¹². Kościół katolicki postrzega tę już istniejącą częściową komunie czy jedność z innymi Kościołami i Wspólnotami kościelnymi jako punkt wyjścia na drodze do pełnej komunii (por. Winkler 2007, 425).

Odnosząc się do tej kwestii, dokument Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie nie wspomina nigdzie o niepełnej czy niedoskonałej komunii, jaka łączy Kościoły i Wspólnoty chrześcijańskie. W prawosławiu nie wypracowano dotąd jednolitego stanowiska w sprawie możliwości przyjęcia w eklezjologii prawosławnej tej ekumenicznie bardzo ważnej kategorii niepełnej komunii. Jeśli na płaszczyźnie wszechprawosławnej kategoria ta nie znajduje raczej uznania, to postawa niektórych prawosławnych teologów i Kościołów lokalnych wydaje się bardziej otwarta w tym względzie¹³.

Starając się bliżej przedstawić katolickie stanowisko na temat eklezjalnego statusu innych chrześcijan, „*Unitatis redintegratio*” wyodrębnienia wśród Kościołów i Wspólnot kościelnych odłączonych od Stolicy Apostolskiej dwie wielkie grupy: Kościołów Wschodu i Kościołów

¹² Rozróżnienie na „pełną” i „niepełną” wspólnotę z Kościołem katolickim, o której mówi „*Unitatis redintegratio*”, czerpie swoją genezę z nauki „Konstytucji dogmatycznej o Kościele”, gdzie znajduje się opis pełnej przynależności do Kościoła. Por. KK, nr 14. Por. także Górka 2012, 451; Choromański 2014, 100-101.

¹³ Warto zauważyć, że kategoria „niepełnej komunii” pojawiła się w dokumencie Jubileuszowego Soboru Biskupów Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego z 2000 roku, zatytułowanym „Podstawowe zasady dotyczące stosunku Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do nieprawosławnych”. Por. Arhieriejskij Sobor Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi 2000, nr 1.15. Wielu teologów prawosławnych ocenia krytycznie możliwości przyjęcia przez prawosławie tej kategorii. Prezentują oni raczej podejście maksymalistyczne, prowadzące ku antytezie: „wszystko albo nic” – ortodoksja albo brak ortodoksji. Por. Petrà 2000, 746-747; De Mey 2016. Można jednak odnotować głosy wskazujące na potrzebę uwzględnienia kategorii niepełnej komunii w prowadzonych przez prawosławie dialogach ekumenicznych. Por. np. Consulta ortodossa – cattolico-romana negli USA 1988, 1653-1654; Larenzakis 1993, 71; Ziziulas 2006, 554.

i Wspólnot kościelnych na Zachodzie. U podstaw tego rozróżnienia znajduje się różna ocena konsekwencji tych dwóch kategorii rozłamów i tym samym różny stopień zachowania we Wspólnotach niekatolickich konstytutywnych elementów Kościoła (por. DE, nr 13).

Ze szczególnym szacunkiem II Sobór Watykański odnosi się do Kościołów wschodnich. Sobór stwierdza, że mimo odłączenia od Stolicy Rzymskiej Kościoły te posiadają prawdziwe sakramenty, szczególnie zaś, na mocy sukcesji apostołskiej, kapłaństwo i Eucharystię. Wszystko to sprawia, że zostają one uznane przez Sobór za prawdziwe Kościoły partykularne (por. DE, nr 14-17). Sobór dostrzega również autentycznie chrześcijańskie wartości (elementy eklezjalne) łączące Kościoły i Wspólnoty kościelne na Zachodzie z Kościołem katolickim. Wśród nich w *Unitatis redintegratio* wymienia się między innymi wiarę w Chrystusa, głęboką cześć dla Pisma Świętego i chrzest jako „sakramentalny węzeł jedności”. Mimo jednoczących elementów wyposażenia chrześcijańskiego dekret stwierdza, że między tymi Kościołami i Wspólnotami a Kościołem katolickim istnieją rozbieżności wielkiej wagi. Ujawnia się to szczególnie w braku sakramentalnego kapłaństwa w tych Wspólnotach, co z kolei spowodowało, że nie przechowały one właściwej i całkowitej rzeczywistości eucharystycznego misterium. Dlatego nie są one Kościołami w sensie ścisłym, lecz „Wspólnotami kościelnymi”. Sobór używa w stosunku do nich niejednoznacznej formuły „Kościoły i Wspólnoty kościelne”, nie wyjaśniając, kogo ma na myśli mówiąc o „Kościele”, a kogo o „Wspólnocie kościelnej” (por. DE, nr 19-23; Winkler 2007, 426-427; Choromański 2014, 105-111). Święty i Wielki Sobór na Krecie nie wprowadza wyraźnego rozróżnienia wśród chrześcijan nieprawosławnych¹⁴. Wszystkie odłączone od Kościoła

¹⁴ W dokumencie Soboru Kreteńskiego wzmianka na temat tych, którzy „oddzielili się” od Kościoła prawosławnego, zawiera wprawdzie dopowiedzenie: „bliscy i dalecy”, które mogłoby wskazywać na próbę pewnego zróżnicowania w postrzeganiu eklezjalnej sytuacji chrześcijan nieprawosławnych. Por. REOrth-2016, nr 4. To krótkie doprecyzowanie nie zostało jednak rozwinięte i nie znajduje żadnego odzwierciedlenia w treści

prawosławnego społeczeństwa chrześcijańskie – jak to zaznaczono w tytule soborowego dokumentu – są traktowane przez prawosławie jako „pozostały świat chrześcijański” (por. REOrth-2016)¹⁵. Wprawdzie w soborowym tekście o „Relacjach” mówi się o „Kościołach” i wyznaniach” nieprawosławnych, jednak to terminologiczne rozróżnienie nie znajduje adekwatnego odzwierciedlenia w treści dokumentu. Istotnie, z dokumentu Soboru Kreteńskiego wynika, że Kościół prawosławny nie uznaje eklezjalnego statusu innych Wspólnot chrześcijańskich, lecz tylko nazwę, jaka przyjęła się w historii na określenie tych wspólnot¹⁶.

omawianego dokumentu. Wyraźnego zróżnicowania eklezjalnego statusu chrześcijan nieprawosławnych nie spotykamy również w projekcie dokumentu III Konferencji Przedsoborowej nt. „Relacji Kościoła Prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim” (1986). W strukturze tego tekstu zostały natomiast wyodrębnione różne grupy chrześcijan nieprawosławnych, z którymi Kościół prawosławny prowadzi dialog teologiczny. Por. Troisième Conférence Panorthodoxe Préconciliaire 1986b, 10-13.

¹⁵ Warto zauważyć, że wielu teologów prawosławnych, zwłaszcza rosyjskich, przyjmuje pewne zróżnicowanie eklezjalnego statusu chrześcijan nieprawosławnych. Uzasadnienie takiego stanowiska widzą oni w tradycji liturgicznej Kościoła prawosławnego, zgodnie z którą istnieją trzy różne rytury przyjmowania chrześcijan przechodzących na wiarę prawosławną, a mianowicie: przez chrzest, bierzmowanie i pokutę. Odwołanie się do jednego z trzech rytów przyjęcia jest uwarunkowane stopniem oddalenia się nieprawosławnych od Kościoła prawosławnego. Wzmiankę na ten temat znajdujemy również w dokumencie Soboru Biskupów Kościoła rosyjskiego „Podstawowe zasady dotyczące stosunku Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego do nieprawosławnych” (2000). Por. Arhieriejiskij Sobor Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi 2000, nr 1.15. Na ten temat zob. Erickson 1977, 1-17; Kałużny 2007, 58.

¹⁶ Por. REOrth-2016, nr 6. Należy zauważyć, iż w przyjętym przez III Konferencję Przedsoborową w 1986 r. projekcie dokumentu stwierdza się, że Kościół prawosławny „uznaje faktyczne istnienie wszystkich Kościołów i wyznań chrześcijańskich”. REOrth-1986, 9 (tłum. własne). Na dalszym etapie prac nad tekstem tego dokumentu stanowisko prawosławia na temat eklezjalnego statusu chrześcijan nieprawosławnych ewoluowało w kierunku bardziej konserwatywnego. Na ten temat zob. Perşa 2017, 133; Kałużny 2018, 151-153.

Jedność chrześcijan jako cel dążeń ekumenicznych

Odniesienie katolików i prawosławnych do przedstawionych powyżej zagadnień ma duże znaczenie także dla postrzegania przez obydwie strony swojego zaangażowania ekumenicznego.

W związku z tym należy przede wszystkim zauważyć, że w analizowanych tekstach zarówno katolicy, jak i prawosławni wyrażają wolę aktywnego uczestnictwa w ruchu ekumenicznym (por. DE, nr 1 (Wstęp); REOrth-2016, nr 1 i 4; zob. także Saint et grand Concile de l'Église orthodoxe 2016a, nr 20). W związku z tym autorzy prawosławnego dokumentu o „Relacjach” uważają za „godne potępienia” wszelkie antyekumeniczne tendencje w prawosławiu, podejmowane przez osoby lub grupy pod pretekstem obrony prawdziwego prawosławia (por. REOrth-2016, nr 22). Zasadniczym celem tego rodzaju zaangażowania – zgodnie z interesującymi nas dokumentami – jest jedność chrześcijan (zob. np. DE, nr 1, 4, 5; REOrth-2016, nr 1, 4, 5, 6; zob. także Saint et grand Concile de l'Église orthodoxe 2016a, nr 20).

W „Dekrecie *Unitatis redintegratio*” wyjaśnia się, że przez ruch ekumeniczny rozumie się „działalność oraz przedsięwzięcia zmierzające do jedności chrześcijan” (DE, nr 4). Tego rodzaju starania – jak precyzuje się w tym samym punkcie dekretu – mają „przybliżyć” chrześcijan do tej „pełnej jedności, jakiej chce Chrystus” i której architektem jest Duch Święty (por. DE, nr 4). Pełna widzialna jedność chrześcijan – zgodnie z tradycją katolicką – zakłada wspólnotę wiary (doktryny), sakramentów oraz hierarchii, czyli uznawania władzy kościelnej z Biskupem Rzymu na czele (por. DE, nr 2; KK, nr 14; Jan Paweł II 1995, nr 56). W ujęciu dekretu istnieją zatem dwie wyraźne fazy odbudowywania jedności. Pierwsza, przygotowująca i wstępna, która wymaga aktywnego zaangażowania ludzi, zmierza do przełamania przeszkód na drodze do jedności, do zbliżenia się chrześcijan do siebie, a więc „jedności chrześcijan”. Druga zaś, która przekracza ludzkie siły i zdolności, i dlatego pozostająca przede wszystkim – jeżeli nie wyłącznie – w gestii Boga, prowadzi do pełnej jedności Kościoła i w Kościele, „pojednania

wszystkich chrześcijan w jedności jednego i jedyne go Kościoła Chrystusowego” (DE, nr 24). Ruch ekumeniczny koncentruje swoją uwagę na pierwszej fazie, a tę drugą traktuje jako cel ostateczny, przedmiot modlitwy, tęsknoty i nadziei (por. Nagy 1988, 33-35). Wszystko to pokazuje, że w ujęciu „Dekretu o Ekumenizmie” zjednoczenie chrześcijan nie jest traktowane jako „powrót” braci odłączonych na łono Kościoła katolickiego (por. Skowronek 1987, 16).

Również w dokumencie Soboru Kreteńskiego stwierdza się, że celem ruchu ekumenicznego i udziału Kościoła prawosławnego w tym ruchu jest „przywrócenie jedności z innymi chrześcijanami”, „przywrócenie jedności wierzących w Chrystusa” lub „przygotowanie drogi do prowadzącej do jedności” (por. np. REOrth-2016, nr 4, 6, 24). W dokumencie Soboru Kreteńskiego wskazuje się też na kryteria tej widzialnej jedności, a mianowicie jedność w wierze i sakramentach lub w apostołskiej wierze i tradycji starożytnego Kościoła siedmiu soborów powszechnych (por. REOrth-2016, nr 2-5, 18, 24). Uważa się za konieczne, aby dialogowi teologicznemu towarzyszyło świadectwo czynów, będących wyrazem wzajemnego zrozumienia i miłości (por. REOrth-2016, nr 23). Wreszcie zostaje wyrażone przekonanie, że Kościół prawosławny w swoich relacjach z pozostałymi chrześcijańskim światem nie opiera się tylko na ludzkich siłach tych, którzy prowadzą dialog, lecz przede wszystkim uznaje działanie Ducha Świętego (por. np. REOrth-2016, nr 8).

W tym samym tekście stwierdza się jednocześnie, że celem ekumenicznych wysiłków prawosławia jest przywrócenie jedności z innymi chrześcijanami „w jednym, świętym, katolickim i apostołskim Kościele” (por. REOrth-2016, nr 4). Takim Kościołem – zgodnie ze świadomością prawosławia, na której opiera się jego udział w ruchu ekumenicznym – jest Kościół prawosławny (por. REOrth-2016, nr 5). W związku z tym Kościół prawosławny wyraża przekonanie, że za pośrednictwem dialogu „daje dynamiczne świadectwo pełni prawdy w Chrystusa oraz swych skarbów duchowych dla tych, którzy znajdują się poza Nim” (por.

REOrth-2016, nr 6). Z dokumentu wynika, że to „świadcstwo prawosławia” rozumiane jest jednostronnie, tylko jako ruch *ad extra*, i nie można w nim rozpoznać gotowości do bycia obdarowanym przez innych i wzajemnego ubogacenia. Można w nim raczej widzieć obraz Kościoła prawosławnego jako „społeczności doskonałej”, nie wymagającej żadnej odnowy i reformy. Wszystko to może prowadzić do wniosku, że zawarte w dokumencie Soboru Kreteńskiego stwierdzenia na temat przywrócenia jedności chrześcijan jako celu ekumenicznych dążeń ostatecznie oznaczają przywrócenie jedności w Kościele prawosławnym, czyli „powrót” do Kościoła prawosławnego tych, którzy od niego odeszli (por. Tsompanidis 2017, 86; Pańkowski 2017, 127-128; Kałużny 2018, 155).

Sposoby urzeczywistniania jedności

W końcu w badanych dokumentach katolicy i prawosławni prezentują swoje stanowisko na temat sposobów realizacji jedności chrześcijan.

W obydwu dokumentach znajdujemy odniesienie do trzech zasadniczych wymiarów pracy ekumenicznej: duchowego, doktrynalnego i praktycznego. O ile jednak „Dekret o Ekumenizmie” podejmuje dość szeroką refleksję na temat każdego z tych wymiarów, to dokument Soboru Kreteńskiego koncentruje się na dialogu teologicznym, ograniczając się jedynie do krótkich wzmianek dotyczących pozostałych dwóch aspektów. W ten sposób w prawosławnym dokumencie – co może dziwić – bardzo mało miejsca poświęca się duchowemu wymiarowi ekumenizmu. Refleksja na ten temat ogranicza się jedynie do wzmianki o działaniu Ducha Świętego i zapewnienia, że Kościół prawosławny nieprzerwanie modli się o „zjednoczenie wszystkich” (por. DE, nr 8; REOrth-2016, nr 4, 8, 24). Tym samym, w odróżnieniu od „Dekretu o Ekumenizmie”, dokument Soboru Kreteńskiego nie formułuje np. wezwania do nawrócenia serca, wspólnej modlitwy i odnowy Kościoła (por. DE, nr 6-8). W sposób dość ogólny prawosławny dokument odnosi się też do praktycznego wymiaru ekumenizmu.

Zarówno w „Dekrecie *Unitatis redintegratio*”, jak i w dokumencie Soboru Kreteńskiego wiele uwagi poświęca się dialogowi teologicznemu.

W „Dekrecie o ekumenizmie” wskazuje się między innymi na potrzebę wzajemnego poznania ducha, doktryny, historii, życia duchowego i kulturowego, które ma prowadzić do jasnego i całościowego przedstawiania doktryny każdego wyznania, bez przemilczania spraw trudnych. Zaleca się korzystanie w dialogu z „hierarchii prawd” wiary, wskazującej na różne usytuowanie poszczególnych prawd względem fundamentu wiary chrześcijańskiej, czyli dogmatu trynitarnego i chrystologicznego. Podkreśla się, że dialog teologiczny powinien prowadzić do wspólnego odnajdywania prawdy, nie zaś do jej ustalania na drodze kompromisu. W końcu zwraca się uwagę, że dla realizacji teologicznego wymiaru ekumenizmu duże znaczenie ma formacja ekumeniczna wiernych i duchownych (por. DE, nr 9-11).

Z kolei w dokumencie Soboru Kreteńskiego podkreśla się, że Kościół prawosławny oczekuje od wszystkich dialogów teologicznych prowadzonych z jego udziałem, że skupią się na obiektywnym wyjaśnieniu kwestii eklezjologicznej, szczególnie w zakresie nauczania chrześcijan nieprawosławnych o sakramentach, łasce, kapłaństwie i sukcesji apostoelskiej (por. REOrth-2016, nr 6). W tym kontekście stwierdza się, że Kościół prawosławny w dialogu z pozostałymi chrześcijanami jest świadomy trudności związanych z tym przedsięwzięciem (por. REOrth-2016, nr 8). Formułuje się pewne wskazania dotyczące organizacji i metodologii prowadzonych przez prawosławie dialogów teologicznych (por. REOrth-2016, nr 9-11). W omawianym tekście Kościół prawosławny nie wyraża jednak wyraźnego uznania dla osiągnięć dotychczasowych dialogów teologicznych z udziałem prawosławia. Prezentuje raczej dużą rezerwę w tym względzie. Istotnie, w omawianym dokumencie wskazuje się na potrzebę poddawania prowadzonych dialogów okresowej wszechprawosławnej ocenie (por. REOrth-2016, nr 9). W dokumencie Soboru Kreteńskiego, w odróżnieniu od „Dekretu o Ekumenizmie”, nie ma też wzmianki na temat potrzeby formacji ekumenicznej duchownych

i wiernych świeckich. Stosunkowo dużo uwagi prawosławny dokument poświęca sprawie uczestnictwa lokalnych Kościołów prawosławnych w pracach Światowej Rady Kościołów (por. REOrth-2016, nr 16-19). W związku z tym zauważa się, że uczestnicząc w strukturach Rady Kościoły prawosławne wnoszą swój wkład w „promowanie pokojowego współistnienia i współpracy wobec ważnych wyzwań społeczno-politycznych” (REOrth-2016, nr 17)¹⁷. Z drugiej strony wskazuje się na liczne problemy związane z udziałem Kościoła prawosławnego w Światowej Radzie Kościołów. Przypomina się, że Kościół prawosławny – pozostając wierny swej eklezjologii – nie akceptuje idei „równości wyznań” oraz jedności, która byłaby efektem jedynie teologicznych uzgodnień czy negocjacji. W związku z tym dokument odwołuje się do ustaleń na temat natury i kompetencji Światowej Rady Kościołów, sformułowanych w „Deklaracji z Toronto” (1950); (por. REOrth-2016, nr 18-19, 21). Wprawdzie autorzy dokumentu z pewnym uznaniem odnoszą się do tekstów teologicznych wypracowanych przez Komisję „Wiara i Ustrój” Światowej Rady Kościołów z udziałem prawosławia, to z drugiej strony podkreślają, że Kościół prawosławny odnosi się z rezerwą do wyrażonych w tych tekstach poglądów na temat kluczowych zagadnień wiary i ustroju kościelnego, „ponieważ nieprawosławne Kościoły i wyznania odeszły od prawdziwej wiary jednego, świętego, katolickiego i apostołskiego Kościoła” (REOrth-2016, nr 21).

Wnioski końcowe

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę ukazania ważniejszych elementów katolickiego i prawosławnego rozumienia ekumenizmu. Za podstawę badań przyjęto dwa reprezentatywne dla obydwu wyznań

¹⁷ Należy zauważyć, że przedstawiciele prawosławia uczestniczyli czynnie w procesie kształtowania się ruchu ekumenicznego. Niektóre lokalne Kościoły prawosławne należą do współzałożycieli Światowej Rady Kościołów. Na temat wkładu prawosławia w ruch ekumeniczny m.in. zob. Klinger 1988, 422-434; Glaeser 1996, 308-317; Karski 2005, 9-33.

dokumenty: przyjęty przez II Sobór Watykański „Dekret *Unitatis redintegratio*” (1964) i dokument Świętego i Wielkiego Soboru na Krecie „Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim” (2016). Przeprowadzone badania pozwalają na sformułowanie następujących wniosków ogólnych:

- Przede wszystkim należy zauważyć, że obydwa interesujące nas dokumenty mają duże znaczenie historyczne. W tekstach tych bowiem po raz pierwszy katolicy i prawosławni deklarują w sposób soborowy wolę aktywnego uczestnictwa w ruchu ekumenicznym i przedstawiają zasady swojego zaangażowania ekumenicznego.
- Obydwa teksty podejmują próbę sformułowania oficjalnego stanowiska w kwestii postrzeganej jako najbardziej kontrowersyjna zarówno na II Soborze Watykańskim, jak i na Świętym i Wielkim Soborze Kościoła prawosławnego na Krecie. Istotnie, w tej kwestii ścierały się ze sobą – w trakcie przygotowań, jak i podczas trwania jednego i drugiego Soboru – dwie różne tendencje w podejściu do sprawy jedności chrześcijan: „rygorystyczna” i „umiarkowana” (bardziej otwarta).
- Rozbieżności poglądów w badanej sprawie znalazły swoje odzwierciedlenie w procesie redakcji i przyjęcia obydwu tekstów. „Dekret *Unitatis redintegratio*” – jak zauważają badacze problemu – był najbardziej modyfikowanym z tekstów II Soboru Watykańskiego¹⁸. Podobną dramaturgią naznaczony jest proces powstania interesującego nas dokumentu Soboru Kreteńskiego (por. Betlejko 2017, 72-73; Perşa 2017, 131-140). W tej sytuacji za pewne osiągnięcie można uznać już samo podjęcie przez Sobór na Krecie zagadnienia relacji Kościoła prawosławnego

¹⁸ W związku z tym Kamil Kaczmarek zauważa, że ostateczne głosowanie nad tym dokumentem „było wyjątkowo długo odwlekane, do czasu, aż papież uzyskał pewność, że opozycyjna mniejszość osłabnie w swym uporze”. Kaczmarek 2016, 102. Por. O'Malley 2011, 161, 331, 382; Wiltgen 2001, 202.

z pozostałym światem chrześcijańskim i przyjęcie poświęconego tej kwestii dokumentu. Z taką przychylnością uczestników przygotowań Świętego i Wielkiego Soboru nie spotkał się np. temat autokefalii, który na ostatnim etapie soborowych przygotowań został usunięty z katalogu tematów Soboru na Krecie.

- Niemniej jednak rezultaty wprowadzonych zmian w obydwu interesujących nas tekstach – jak odnotowano w toku badań – były odmienne. W przypadku II Soboru Watykańskiego działania te pozwoliły na zredagowanie dokumentu bardziej otwartego na dialog ekumeniczny z innymi chrześcijanami. Przeciwnie, zmiany wprowadzone w toku obrad Soboru Kościoła prawosławnego na Krecie postrzegane są jako krok wstecz w stosunku do wcześniejszych redakcji tekstu na temat relacji do chrześcijan nieprawosławnych (por. Tsompanidis 2017, 82-83). Uwidaczniają bowiem tendencję do ekskluzywizmu eklezjologicznego, co znajduje swoje implikacje w podejściu do relacji z chrześcijanami nieprawosławnymi. Wszystko to pokazuje zarazem, że dokumencie Soboru Kretańskiego nie zostają uwzględnione w sposób dostateczny głosy teologów i lokalnych Kościołów prawosławnych, prezentujących bardziej otwarte podejście do relacji z chrześcijanami nieprawosławnymi, jak również osiągnięcia prowadzonych z udziałem prawosławia międzywyznaniowych dialogów teologicznych.

Odnosząc się bardziej szczegółowo do prezentowanych w obydwu tekstach poglądów na temat kluczowych zagadnień związanych z ekumenią, należy stwierdzić:

- Katolicy i prawosławni są świadomi zaistniałych na przestrzeni historii podziałów chrześcijan, których skutkiem jest brak jedności chrześcijan. Różnią się jednak w ocenie tych wydarzeń. „Dekret o ekumenizmie” stwierdza, że odpowiedzialność za rozzerwanie jedności ponoszą obie (wszystkie) strony, a więc także strona katolicka. Dokument Soboru Kretańskiego nie odnosi się

wprost do tej kwestii. Niemniej jednak z całości prezentowanej w nim refleksji zdaje się wynikać, że winę za podział ponoszą chrześcijanie nieprawosławni, którzy odeszli od prawdziwej wiary jednego, świętego, katolickiego i apostołskiego Kościoła.

- W odmienny sposób obydwie strony określają też swoją samoświadomość eklezjalną. Podczas gdy „Dekret *Unitatis redintegratio*” mówi o „trwaniu” Kościoła Chrystusa w Kościele katolickim, co nie wyklucza jakiegś obecności zbawczego działania Chrystusa w innych Kościołach i Wspólnotach chrześcijańskich, to dokument Soboru Kreteńskiego dokonuje całkowitej identyfikacji Kościoła prawosławnego z Kościołem Chrystusa.
- Łączy się z tym odmienny sposób postrzegania przez obydwie strony eklezjalnego statusu innych wyznań chrześcijańskich. Podczas gdy w „Dekrecie o Ekumenizmie” stwierdza się, że chrześcijanie żyjący w Kościołach i Wspólnotach niekatolickich pozostają w jakiegś, choć niepełnej jedności z Kościołem katolickim i tym samym zachowały one pewne widzialne elementy eklezjalności, to dokument Soboru Kreteńskiego zdaje się pozostawać w tej kwestii raczej przy surowej rozłączności: pełna eklezjalność lub zupełny brak uznania charakteru eklezjalnego innych wyznań chrześcijańskich. W związku z tym w interesujących nas dokumentach można zauważyć odwrotną tendencję: o ile w „Dekrecie o Ekumenizmie” próbuje się maksymalnie uwydatnić to, co łączy katolików z pozostałymi chrześcijanami, zwłaszcza wschodnimi, to autorzy dokumentu Soboru Kreteńskiego raczej podkreślają to, co dzieli prawosławnych od pozostałych chrześcijan.
- Wszystko to znalazło swoje odzwierciedlenie w postrzeganiu przez katolików i prawosławnych wysiłków na rzecz przywrócenia jedności chrześcijan. Jeśli w ujęciu „Dekretu o Ekumenizmie”

zjednoczenie chrześcijan nie jest traktowane jako „powrót” braci odłączonych do Kościoła katolickiego, to dokument Soboru Kreteńskiego – z uwagi na ekskluzywne ujęcie samoświadomości eklezjalnej prawosławia – zdaje się wskazywać, że chodzi o przywrócenie jedności w Kościele prawosławnym, czyli „powrót” do Kościoła prawosławnego tych, którzy od niego odeszli. W obydwu tekstach można też odnotować własne akcenty w podejściu do urzeczywistniania jedności.

Ostatecznie należy stwierdzić, że ukazane w „Dekrecie *Unitatis redintegratio*” oraz w dokumencie Soboru Kreteńskiego wizje ekumenizmu – mimo pewnych podobieństw – w sposób istotny różnią się między sobą. Jeśli zawarte w dekreście odnowione spojrzenie na tajemnicę Kościoła i Wspólnoty niekatolickie, a w rezultacie nowe podejście do sprawy chrześcijańskiego zjednoczenia, stało się przełomowe dla katolickiego zaangażowania ekumenicznego, to stanowisko w tej materii, sformułowane w dokumencie Soboru Kreteńskiego, nie może być uznane za przełomowe. Przeciwnie, z perspektywy ekumenicznej pozostaje ono dyskusyjne. Z drugiej strony, wskazując na słabe strony dokumentu Soboru Kreteńskiego, nie można pominąć historycznego i eklezjalnego kontekstu, w którym on powstał, naznaczonego dużymi kontrowersjami w łonie prawosławia między rygorystycznym i umiarkowanym podejściem do relacji z nieprawosławnymi. W rezultacie przedstawione w dokumencie stanowisko można postrzegać jako kompromisowe w tym względzie. Pozwala ono z jednej strony zapobiec niebezpieczeństwu wewnętrznego rozbicia prawosławia, a z drugiej strony znaleźć minimalny konsensus, który pozwala przynajmniej w sposób jednoznaczny potwierdzić wolę udziału prawosławia w ruchu ekumenicznym. Należy mieć nadzieję, że dokument Soboru Kreteńskiego nie jest ostatnim słowem Kościoła prawosławnego w tej trudnej, ale i bardzo ważnej kwestii relacji z „pozostałym światem chrześcijańskim”.

Bibliografia

- Archierejskij Sobor Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi. 2000. „Odnovnye principy otnošeníâ Russkoj Pravoslavnoj Cerkvi k inoslaviû.” *Žurnal Moskovskoj Patriarii* 10: 22-30.
- Betlejko, Jerzy. 2017. „Święty i Wielki Sobór Cerkwi Prawosławnej.” *Studia i Dokumenty Ekumeniczne* 33 (1): 50-73.
- Choromański, Andrzej. 2014. „Eklezjologiczne fundamenty soborowego «Dekretu o ekumenizmie Unitatis redintegratio».” W *50 lat Dekretu o ekumenizmie „Unitatis redintegratio”*, red. Andrzej Choromański, 71-115. Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego.
- Cinquième Conférence Panorthodoxe Préconciliaire. 2015. „Les relations de l'Église orthodoxe avec l'ensemble du monde chrétien. Décision (Chambésy, 15 octobre 2015).” Dostęp 2016.01.28. <https://mospat.ru/fr/2016/01/28/news127362/>
- Consulta ortodossa – cattolico-romana negli USA. 1988. „Finalità, metodo e temi del dialogo (1982).” *Enchiridion Oecumenicum. Documenti del dialogo teologico interconfessionale*, tom 2: *Dialoghi locali 1965-1987*, red. Giovanni Cereti, i Sever J. Voicu, 1652-1660. Bologna: Edizioni Dehoniane Bologna.
- Czaja, Andrzej. 2008. „Misterium trwania Kościoła Chrystusowego. Stanowisko Kongregacji Nauki Wiary i myśl Josepha Ratzingera.” W *Różnić się w zgodzie. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Leonardowi Górcze SVD (...)*, red. Sławomir Pawłowski, 141-156. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- DE: Sobór Watykański II. 2000. „Dekret o ekumenizmie «Unitatis redintegratio» (21 listopada 1964).” W *Ut unum. Dokumenty Kościoła katolickiego na temat ekumenizmu 1982-1998*, red. Stanisław C. Napiórkowski, i Krzysztof Leśniewski, Jadwiga Leśniewska, 11-26. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- De Mey, Peter. 2016. „Parallel Agendas of Vatican II and Crete I? A Close Look at «Relations of the Orthodox Church with the

- Rest of the Christian World».” W *The Panorthodox Council of 2016 – A New Era for the Orthodox Church? Interdisciplinary Perspectives*, red. Vasilios Makrrides, Sebastian Rimestad. Peter Lang (w przygotowaniu do publikacji). Wersja elektroniczna artykułu: Dostęp 2019.07.24. http://www.academia.edu/30505618/Parallel_Agendas_of_Vatican_II_and_Crete_I_A_Close_Look_at_Relations_of_the_Orthodox_Church_with_the_Rest_of_the_Christian_World.
- Erickson, John H. 1977. „The Reception of Non-Orthodox into the Orthodox Church: Contemporary Practice.” *St. Vladimir’s Theological Quarterly* 41 (1): 1-17.
- Glaeser, Zygfryd. 1996. „Prawosławie a ekumenizm.” W *Ku chrześcijaństwu jutra. Wprowadzenie do ekumenizmu*, red. Waław Hryniewicz, i Jan S. Gajek, Stanisław J. Koza, 308-317. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Górka, Leonard. 2005. „Z historii «Unitatis redintegratio».” *Studia Theologica Varsaviensia* 43 (1): 141-153.
- Górka, Leonard. 2012. „Twarzami do siebie. Kościół rzymskokatolicki a inne Kościoły i Wspólnoty chrześcijańskie w świetle «Dekretu o Ekumenizmie» (DE 3).” W *Człowiek w dialogu*, red. Zygfryd Glaeser, 445-465. Opole: Redakcja Wydawnictw WT UO.
- Jan Paweł II. 1995. *Encyklika „Ut unum sint” o działalności ekumenicznej*. 25 maja 1995. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Kaczmarek, Kamil. 2016. „Ekumeniczny zwrot Vaticanum II z perspektywy ewolucyjnej.” *Przegląd Religioznawczy* 2(260): 95-113.
- Kałużny, Tadeusz. 2007. „Eklezjalna samoświadomość prawosławia a ekumenia.” *Symposium* 11 (1): 51-66.
- Kałużny, Tadeusz. 2008. *Nowy Sobór Ogólnoprawosławny: natura, historia przygotowań, tematyka*. Kraków: Wydawnictwo Księży Sercanów.
- Kałużny, Tadeusz. 2016. „Kościół prawosławny w drodze do Świętego i Wielkiego Soboru.” W *Przed Soborem Wszechprawosławnym*,

- red. Tadeusz Kałużny, i Zdzisław J. Kijas, 119-149. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II.
- Kałużny, Tadeusz. 2018. „Prawosławie i ekumenizm. Kontrowersyjny dokument Soboru na Krecie (2016).” *Studia Oecumenica* 18: 147-160.
- Karski, Karol. 2005. „Kościoły prawosławne w ruchu ekumenicznym.” *Studia i Dokumenty Ekumeniczne* 21 (1-2): 9-33.
- KK: Sobór Watykański II. 2002. „Konstytucja dogmatyczna o Kościele «Lumen gentium» (21 listopada 1964).” W: *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, 104-163. Poznań: Pallottinum.
- Klinger, Jerzy. 1988. *O istocie prawosławia. Wybór pism*. Warszawa: Wydawnictwo PAX.
- Kongregacja Nauki Wiary. 2000. *Deklaracja „Dominus Iesus”. O jedyności i powszechności zbawczej Jezusa Chrystusa i Kościoła*. Watykan: Libreria Editrice Vaticana.
- Larenzakis, Grigorios. 1993. „The Unity of the Church as Koinonia: Some Reflections from an Orthodox Standpoint.” *The Ecumenical Review* 45 (1): 69-71.
- O'Malley, John W. 2011. *Co zdarzyło się podczas Soboru Watykańskiego Drugiego*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Nagy, Stanisław. 1985. *Kościół na drogach jedności*. Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej.
- Nagy, Stanisław. 1988. „Trwałe wartości «Dekretu o ekumenizmie» oraz ich wpływ na katolicką postawę ekumeniczną.” W *Święta tajemnica jedności. Dekret o ekumenizmie po dwudziestu latach*, red. Waław Hryniewicz, i Piotr Jaskóła, 25-36. Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL.
- Pańkowski, Jerzy. 2017. „Kościół Prawosławny a ekumenizm.” W *Lublin – miasto zgody religijnej. Ekumenizm w historii, teologii, kulturze*,

- red. Sławomir Pawłowski, i Sławomir J. Żurek, 125-137. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Perša, Răzvan. 2017. „A canonical analysis of the most controversial phrase of the Holy and Great Council: «The Orthodox Church accepts the historical name of other non-orthodox Christian Churches and Confessions that are not in communion with her».” *Studia Universitatis Babeş-Bolyai – Theologia Orthodoxa* 62 (1): 131-157.
- Petrà, Basilio. 2000. „Al cuore dell’Ortodossia. La teologia ortodossa e le nuove frontiere del dialogo tra Ortodossia e Cattolicesimo.” *Rassegna di teologia* 41 (5): 737-748.
- REOrth-1986: Troisième Conférence Panorthodoxe Préconciliaire. 1986b. „Relations de l’Église orthodoxe avec l’ensemble du monde chrétien.” *Episepsis* 17 (369): 9-13.
- REOrth-2016: Saint et grand Concile de l’Église orthodoxe, 2016b. „Les relations de l’Église orthodoxe avec l’ensemble du monde chrétiens [Crète, 2016].” W: *The Great Councils of the Orthodox Churches, Decisions and Synodika*, tom 3: *Crete 2016*, red. Alberto Melloni, 1253-1293 (Corpus Christianorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta, Editio critica, IV/3). Turnhout: Brepols.
- Saint et grand Concile de l’Église orthodoxe. 2016a. „Encyclique [Crète, 2016].” W *The Great Councils of the Orthodox Churches, Decisions and Synodika*, tom 3: *Crete 2016*, red. Alberto Melloni, 1253-1293 (Corpus Christianorum Oecumenicorum Generaliumque Decreta, Editio critica, IV/3). Turnhout: Brepols.
- Skowronek, Alfons. 1987. „Katolickie zasady ekumenizmu.” *Studia i Dokumenty Ekumeniczne* (4): 11-18.
- Sobór Watykański II. 2002a. „Dekret o ekumenizmie «Unitatis redintegratio» (21 listopada 1964).” W *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*, 193-208. Poznań: Pallottinum.

- Sobór Watykański II. 2002b. *Sobór Watykański II. Konstytucje. Dekrety. Deklaracje. Tekst polski. Nowe tłumaczenie*. Poznań: Pallottinum.
- Sonea, Cristian. 2017. „The Ecumenical Dialogue according to Holy and Great Council of the Orthodox Church in Crete (2016).” *Roczniki Teologiczne* 64 (7): 127-135.
- Troisième Conférence Panorthodoxe Préconciliaire. 1986a. „Église orthodoxe et mouvement oecuménique.” *Episkepsis* 17 (369): 14-17.
- Tsompanidis, Stylianos Ch. 2017. „Orthodoxe Kirche und Ökumenische Bewegung nach der Heiligen und Großen Synode.” *Orthodoxes Forum* 31 (1-2): 81-88.
- Wiltgen, Ralph M. 2001. *Ren wpada do Tybru: Historia Soboru Watykańskiego II*, tłum. Aleksandra Słowik. Poznań: Klub Książki Katolickiej.
- Winkler, Dietmar W. 2007. „Vatican II and Ecumenism after Forty Years: Whence Have We Come – Where Are We Going?” *Inter-Romanian review for theological and religious studies* 1 (1-2): 420-433.
- Ziziulas, Ioann. 2006. „«Unitatis redintegratio»: pravoslavnaâ perspektiva.” *Stranicy* 11 (4): 546-558.

CHRZEŚCIJAŃSKA AKADEMIA TEOLOGICZNA
w WARSZAWIE

Rok LXII

Zeszyt 3

ROCZNIK TEOLOGICZNY

WARSZAWA 2020

REDAGUJE KOLEGIUM

dr hab. Jakub Sławik, prof. ChAT – redaktor naczelny

dr hab. Jerzy Ostapczuk, prof. ChAT – zastępca redaktora naczelnego

prof. dr hab. Tadeusz J. Zieliński

dr hab. Borys Przedpełski, prof. ChAT

dr hab. Jerzy Sojka, prof. ChAT – sekretarz redakcji

MIĘDZYNARODOWA RADA NAUKOWA

JE metropolita prof. dr hab. Sawa (Michał Hrycuniak), ChAT

bp prof. dr hab. Wiktor Wysoczański, ChAT

abp prof. dr hab. Jerzy Pańkowski, ChAT

prof. dr hab. Atanoli Aleksiejew, Państwowy Uniwersytet w Petersburgu

prof. dr Marcello Garzaniti, Uniwersytet we Florencji

prof. dr hab. Michael Meyer-Blanck, Uniwersytet w Bonn

prof. dr hab. Antoni Mironowicz, Uniwersytet w Białymstoku

prof. dr hab. Wiesław Przyczyna, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

prof. dr hab. Eugeniusz Sakowicz, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
w Warszawie

prof. dr hab. Tadeusz Stegner, Uniwersytet Gdański

prof. dr Urs von Arx, Uniwersytet w Bernie

prof. dr hab. Piotr Wilczek, Uniwersytet Warszawski

Redakcja językowa – Kalina Wojciechowska

Skład komputerowy – Jerzy Sojka

W związku z wprowadzaniem równoległej publikacji czasopisma w wersji papierowej i elektronicznej Redakcja „Rocznika Teologicznego” informuje, iż wersją pierwotną jest wersja papierowa.

BWHEBB, BWHEBL, BWTRANS [Hebrew]; BWGRKL, BWGRKN, and BWGRKI [Greek]

PostScript® Type 1 and TrueType fonts Copyright ©1994-2013 BibleWorks, LLC.

All rights reserved. These Biblical Greek and Hebrew fonts are used with permission and are from BibleWorks (www.bibleworks.com)

ISSN 0239-2550

Wydano nakładem

Wydawnictwa Naukowego ChAT

ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa, tel. +48 22 635-68-55

Objętość ark. wyd.: 16,7

Druk: druk-24h.com.pl

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

SPIS TREŚCI

Wprowadzenie (ZYGFRYD GLAESER)..... 745

ARTYKUŁY

ABP ALFONS NOSSOL, ZYGFRYD GLAESER, „*Dekret Unitatis redintegratio*”
jako magna charta ekumenizmu..... 749

KARD. KURT KOCH, *Ut unum sint – die Enzyklika zur Vertiefung des ökumenischen Einsatzes der römisch-katholischen Kirche*..... 763

JANUSZ KRÓLIKOWSKI, *Sakramentalność Kościoła jako pra-problem ekumeniczny* 792

ABP JERZY (PAŃKOWSKI), *Ekumenizm w dokumentach Ogólnoprawosławnego Soboru na Krecie w 55 rocznicę „Dekretu o Ekumenizmie Unitatis redintegratio”* 815

BP SERAFIN (WŁODZIMIERZ LEONIDOWICZ AMIELCZENKOW), *Dekret Unitatis redintegratio z perspektywy Rosyjskiego Kościoła Prawosławnego po 55 latach od jego ogłoszenia*..... 841

TADEUSZ KAŁUŻNY, *Rzymskokatolickie i prawosławne rozumienie ekumenizmu. Analiza porównawcza dokumentów „Unitatis redintegratio” (1964) i „Relacje Kościoła prawosławnego z pozostałym światem chrześcijańskim” (2016)* 863

BP MARCIN HINTZ, *Perspektywy dialogu luterkańsko-rzymskokatolickiego po obchodach jubileuszu 500-lecia Reformacji w Polsce*..... 889

WOJCIECH ŚWIĄTKIEWICZ, *Ekumena wartości: między ekumenizmem konfesyjnym a ekumenizmem globalnym. Refleksje wokół „Dekretu o Ekumenizmie” (1964) oraz „Dokumentu o ludzkim braterstwie dla pokoju światowego i współistnienia” (2019)*..... 917

JÓZEF BUDNIAK, *Egzemplaryczny przykład recepcji dekretu soborowego o ekumenizmie Unitatis redintegratio na Śląsku Cieszyńskim* 941

ARTUR MATUSZEK, *Recepcja „Dekretu o Ekumenizmie” w Czechach* 965

SERGIJ BORTNYK, *Ukrainische Kirchen und der Ruf zur christlichen Einheit* 981

ONDREJ ŠTEFAŇAK, *Potrzeba ekumenizmu w opinii młodzieży słowackiej*..... 999

ZYGFRYD GLAESER, <i>Ekumeniczna formacja wyzwaniem i zadaniem Kościołów</i>	1013
WOJCIECH HANC, <i>Formacja ekumeniczna i jej znaczenie dla całokształtu zjednoczeniowych zmagañ</i>	1033
KRYSTIAN MUSZALIK, <i>Istotne założenia ekumenicznej formacji w świetle dokumentu Papieskiej Rady do Spraw Popierania Jedności Chrześcijan „Ekumeniczny wymiar formacji pastoralnej”</i>	1061
JAN KAJFOSZ, <i>Obraz muzułmańskiego uchodźcy w komunikacji potocznej a kwestia bliźniego</i>	1077
Wykaz autorów	1097

Contents

Introduction (ZYGFRYD GLAESER) 745

ARTICLES

ABP ALFONS NOSSOL, ZYGFRYD GLAESER, *“The Unitatis Redintegratio decree” as the Magna Carta of Ecumenism* 749

CARD. KURT KOCH, *“Ut unum sint” – an Encyclical that Deepens the Ecumenical Involvement of the Catholic Church* 763

JANUSZ KRÓLIKOWSKI, *Sacramentality of the Church as the Original Problem of Ecumenism*..... 792

ABP JERZY (PAŃKOWSKI), *Ecumenism in the Documents of the Pan-Orthodox Council of Crete on the 55th Anniversary of the “Decree on Ecumenism Unitatis Redintegratio”*..... 815

BP SERAFIN (WŁODZIMIERZ LEONIDOWICZ AMIELCZENKOW), *Decree Unitatis redintegratio: a view from the Russian Orthodox Church 55 years after its announcement* 841

TADEUSZ KAŁUŻNY, *The Roman Catholic versus the Orthodox Understanding of Ecumenism A Comparative Analysis of “Unitatis redintegratio” (1964) and “Relations of the Orthodox Church with the Rest of the Christian World” (2016)* 863

BP MARCIN HINTZ, *Perspective for Lutheran-Roman Catholic Dialogue after the 500th Anniversary of the Reformation in Poland* 889

WOJCIECH ŚWIĄTKIEWICZ, *Community of values: between Confessional Ecumenism and Global Ecumenism. Reflections around the “Decree on Ecumenism” (1964) and the “Document on human brotherhood for world peace and coexistence” (2019)* 917

JÓZEF BUDNIAK, *Distinctive Example of the Reception of the Conciliar “Decree on Ecumenism Unitatis redintegratio” in Cieszyn Silesia*..... 941

ARTUR MATUSZEK, *Reception of the “Decree on Ecumenism” in the Czech Republic* 965

SERGIJ BORTNYK, *Ukrainian Churches and the Call to Christian Unity*... 981

ONDREJ ŠTEFAŇAK, *The Need for Ecumenism in the Opinion of Slovakian Youth*..... 999

ZYGFRYD GLAESER, <i>Ecumenical Formation as a Challenge and a Task for Churches</i>	1013
WOJCIECH HANC, <i>Ecumenical Formation and its Significance for the Entirety of Unifying Efforts</i>	1033
KRYSTIAN MUSZALIK, <i>Significant Assumptions of the Ecumenical Formation in the Light of the Pontifical Council for Promoting Christian Unity document "The Ecumenical Dimension of Pastoral Formation"</i>	1061
JAN KAJFOSZ, <i>The Image of Muslim Refugee in the Colloquial Communication and the Question of Neighbour</i>	1077
List of authors	1097

Wykaz autorów

abp Alfons Nossol, dyrektor@sebastianeum.pl, ul. Parkowa 1b, 47-325
Kamień Śląski

Zygfryd Glaeser, zygfryd.glaeser@uni.opole.pl, ul. Kard. Kominka 1a,
45-032 Opole

kard. Kurt Koch, kkoch@christianunity.va, Piazza del Sant'Uffizio,
11;00193 Roma, Włochy

Janusz Królikowski, jkroliko@poczta.onet.pl, Matki Bożej Fatimskiej
39, 33-100 Tarnów

abp Jerzy (Pańkowski), j.pankowski@chat.edu.pl, Chrześcijańska Aka-
demia Teologiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771
Warszawa

bp Serafin (Włodzimierz Leonidowicz Amielczenkow), seraphim@
list.ru, 109044, Russia, Moscow, ul. Krutickaya, 17c7, Krutickoje
podvorie

Tadeusz Kałużny, tadeusz.kaluzny@upjp2.edu.pl; Uniwersytet Papieski
Jana Pawła II w Krakowie, ul. Franciszkańska 1, pok. 044; 31-004
Kraków

bp Marcin Hintz, m.hintz@chat.edu.pl, Chrześcijańska Akademia Teo-
logiczna w Warszawie, ul. Broniewskiego 48, 01-771 Warszawa

Wojciech Świątkiewicz, wojciech.swiatkiewicz@us.edu.pl, Instytut So-
cjologii, Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego, ul.
Bankowa 11, 40-007 Katowice

Józef Budniak, jmbudniak@o2.pl, Katedra Prawa Kanonicznego i Eku-
menizmu, Wydział Teologiczny Uniwersytetu Śląskiego w Kato-
wicach, ul. Jordana 18, 40-043 Katowice

Adam Matuszek, amat2305@gmail.com, Vršovické náměstí 84/6,
101 00 Praha, Republika Czeska

Sergij Bortnyk, sbortnyk14@gmail.com, Kiev/Ukraine, at Lavrska St.
15, building 70a

Ondrej Štefaňak, ostefanak@ukf.sk, Katedra sociológie FF UKF v Nitre,
B. Slančíkovej 1, 949 01 Nitra, Słowacja

Wojciech Hanc, hanc@pro.onet.pl, ul. Prymasa Karnkowskiego 3, 87-
800 Włocławek

Krystian Muszalik, muszalikkrystian@poczta.fm, ul. Drzymały 1c,
45-342 Opole

Jan Kajfosz, jan.kajfosz@us.edu.pl, Instytut Nauk o Kulturze, Wydział
Humanistyczny Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, ul. Bielska
62, 43-400 Cieszyn